e*forum

Píše Luboš Merhaut

(E*forum, 12. 09. 2012)

Úsilí o nový literární zeměpis, o „tvořivý“ model **Světové republiky literatury** (Karolinum 2012), jež podnikla **Pascale Casanova**, ocení hlavně komparatisté či romanisté, poskytuje však i množství podnětů a otázek obecně literárněhistorických. Kniha vyšla poprvé v roce 1999 (La République mondiale des Lettres), z vydání datovaného 2008 ji pro pozoruhodnou mezioborovou edici Limes (jež od roku 2004 přinesla práce Stephena Greenblatta, Umberta Eca, Waltera J. Onga, Petera Burkea, Johna Bossyho, Benedicta Andersona, Wolfganga Isera, Haydena Whitea, Tzvetana Todorova a Claudea Léviho-Strausse) přeložil Čestmír Pelikán. „Tato světová republika literatury,“ píše autorka v úvodní kapitole Principy světových dějin literatury, „má svůj vlastní způsob fungování, svou ekonomii, plodící hierarchii a násilí, a především svou historii, která, zakryta zdánlivě systematickým nacionalistickým (a tedy politickým) přivlastněním faktu literatury, nebyla ještě nikdy skutečně popsána. Její geografie se ustavila na základě opozice mezi literárními centry a periferiemi, které jsou na nich (literárně) závislé a které se definují svým estetickým odstupem vůči danému centru. A konečně, vybavila se instancemi specifického posvěcení, jedinými legitimními autoritami v otázce literárního uznání, jež jsou pověřeny zákonodárnou činností v oboru literatury: díky několika výjimečným objevitelům, kteří se osvobodili od národnostních předsudků, byl nastolen mezinárodní literární zákon, specifický modus uznání, které nic nedluží nátlaku, předsudkům či politickým zájmům“ (s. 27).

„Změna perspektivy“ a popis univerza literatury a jeho zákonitostí představuje jednu z možností, jak rozvíjet dynamizující koncept Pierra Bourdieua, zkoumání vztahového a silového literárního pole, prostoru svébytnosti i závislosti. Francouzská kritička, teoretička a socioložka literatury jej rozšířila časově (historicky) a prostorově (geograficky), z vyššího stanoviště na tomto základě zkonstruovala „estetickou mapu světa“, internacionální literární prostor strukturovaný a proměňovaný ve vztazích mezi národními prostory či jazykovými oblastmi, poměřováním, soupeřením a obohacováním. „Šlo tedy o to, prostřednictvím konstrukce internacionálního a historického modelu, v této knize navrženého a rozvíjeného, a zcela konkrétně skrze poznání historického spojení, jež se od 16. století ustavilo mezi národem a literaturou, poskytnout literárnímu projektu periferních spisovatelů odůvodnění a estetickou a politickou koherenci. Vytvořením mapy literárního světa a ozřejměním diachronie, oddělující ‚velké‘ a ‚malé‘ literární národy, se ukázalo možné objektivizovat kategorie centrálního kritického nevědomí“ (s. 417–418). V knize rozdělené do dvou částí (Literární svět a Literární revolty a revoluce) autorka vysvětluje proces ustavení a legitimizace národních literatur (spjatý s principem nerovnosti, který strukturuje literární svět, významně s Herderovými idejemi) a postupného vyprošťování literatury

z politicko-nacionální závislosti, dekolonizace a dosažení autonomie, svobody „skrze osamostatnění každého jednotlivého národního literárního pole: v těchto zápasech šlo o osvobození se od politických tlaků a o to podrobovat se nadále už jen specifickému zákonu literatury“ (s. 58). Definuje pojmy jako literární (symbolický) kapitál, uznání a posvěcení (především kritikou a překladem). Ukazuje jazyk jako literární a politický nástroj, popisuje formy nadvlády a antagonismů, úlohu literárních cen, význam komerce a obchodu. Jde jí o postižení pohybů a mezi-národních, mezi-literárních souvislostí, (možných) pozic autorů a textů, opozice center a okrajů; zaměřuje se na dynamiku literárního prostoru z hlediska modifikace mocenských vztahů a převracení hierarchie, tedy i na problémy tzv. malých literatur, na strategie asimilace a diferenciace (revoluce), na roli anachronismů i (moderních) inovací. Dokumentuje je množstvím konkrétních, reprezentativních příkladů a spisovatelských osudů, cest či řešení vepsaných do „téměř univerzální chronologie“ (Samuel Beckett, Juan Benet, Georg Brandes, Rubén Darío, William Faulkner, Witold Gombrowicz, Henrik Ibsen, James Joyce, Franz Kafka, Danilo Kiš, Milan Kundera, Henri Michaux, Sean O’Casey, Octavio Paz, Marcel Proust, Ch.-F. Ramuz, G. B. Shaw, Arno Schmidt, Gertruda Steinová, August Strindberg, J. M. Synge, Paul Valéry, Kateb Yacine, W. B. Yeats, Émile Zola aj.).

Rozhodnutí pro časoprostorovou komplexnost spolu se zvolenou metodou přinášejí možnost ukázat mnohé momenty a tendence postřehnutelné právě jen z intencionálně pozměňované perspektivy. Spisovatel je tak „v časoprostoru literatury situován dvakrát: jednou podle pozice národního literárního prostoru, z něhož pochází, jednou podle místa, které v tomto národním prostoru zaujímá“ (s. 415). Kniha je svébytným upozorněním na meziprostory, v nichž zůstává stále mnoho neznámého a také těžko postižitelného (každodennost vzájemného vědomí lze těžko dokumentovat, písemná korespondence bývá pak spíše dokladem nikoli stálého nebo přímého styku), z hlediska bohemistiky zejména prostoru česko-německého (německo-českého). Minulost (ale i současnost) literatury autorka zachycuje jako „historii soupeření, v nichž je literatura v sázce a která tvoří – projevy odmítnutí, manifestacemi, specifickými převraty a revolucemi, oklikami, literárními hnutími – světovou literaturu“ (s. 28). Konsekventně pak dovozuje: „Jestliže se tedy přikloníme k definici literatury jako sjednoceného (či sjednocujícího se) mezinárodního pole, nemůžeme již dále popisovat nadnárodní cirkulaci a přenos velkých literárních revolucí (jako byl naturalismus či romantismus) ani v termínech ‚vlivu‘, ani v termínech ‚recepce‘. Porozumět zavádění nových estetických norem pouze s odkazem na kritické přijetí, počet překladů, ohlasy v článcích a časopisech, výše nákladů jednotlivých vydání, znamená předpokládat existenci dvou synchronních a sobě rovných literárních světů. Jedině když tento jev uchopíme na základě zvláštní literární geografie a jejího estetického časového měřítka, to znamená na základě vytyčení soupeření, bojů a mocenských vztahů, jež organizují literární pole, tedy na základě literární geografie, kterou jsem se zde snažila popsat, můžeme skutečně pochopit, jak dochází k ‚přijetí‘, ‚recepci‘ a ‚integraci‘ cizího literárního díla“ (s. 132–133).sta, kternech

Podtrhuje-li Casanova, že „vlastní čtení textů nelze oddělit od vnějších podmínek jejich

vzniku“ (s. 416), jde v Bourdieuových stopách – ve srovnání s jeho psaním je však to její o poznání mechaničtější, oproti jeho nezjednodušující lehkosti a otevřenosti je tu patrný proces modelování, resp. sklon k definitivním tvrzením. Vyznačuje-li autorka originalitu svého pohledu ve značně účelové opozici vůči (ne)možnostem literární historie, jako by brala příliš doslovně Bourdieuovo instruktivní a k překonání vybízející rozlišení dvou pólů přístupu k literárnímu dílu, a sice v krajnostech redukce na kontext, nebo na text (již nadsazuje). Šíře záběru a přidaná časová perspektiva přinášejí i jisté znejasňující obtíže, dané míšením, smiřováním času „světového“ a „literárního“, různých druhů autonomií, „navazováním spojení mezi dvěma univerzy“ – literaturou a světem, resp. literaturou a historií. Historie literatury je tu traktována jako vrstvení pozic, postupný pohyb prostoru, jako minulé děje i jejich obraz, modelování i rekonstrukce, rovněž však jako možnost aktuálních časoprostorových spojnic. V tomto ohledu působí poněkud nešťastně metafora „greenwichského poledníku literatury“ jako jakéhosi společného, neustále redefinovaného ústředí a měřítka; myšlena je samozřejmě Paříž jako transnacionální „hlavní město literárního světa“, ale i jako mýtus. V modelu, který je založen dynamicky a cílen k proměnám, působí pevně stanovený středobod – navíc pro minulost i současnost – dosti staticky a kontraproduktivně.

V Doslovu překladatel záslužně připomíná Sociologii literatury Karla Krejčího z roku 1944 (poslední, dopl. vyd. Grada Publishing 2008), která „načrtává téměř totožný model geografické struktury literárního pole, jaký později nabídne Bourdieu a převezme a rozvine Casanovová: dělení na literaturu národní a nadnárodní, na centrum a regiony, či otázku regionalismu a literárních tendencí“ (s. 421). Vybízí tak k pozoruhodnému srovnání i k přídavku, neboť tato i další literárně zeměpisná témata v našem literárním dějepisectví zazněla častěji, zvláště v návaznosti na podněty z německého prostředí, např. ve statích Miloše Weingarta Problémy a metody české literární historie (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1922/č. 12, t. r. i separátně) a Otokara Fischera Nové směry v literární vědě (Časopis pro moderní filologii 20, 1933/34, knižně in Slovo o kritice,Václav Petr 1947). – To, že Světová republika literatury větší ohlas (uznání, posvěcení), spojený ov ovšem i s polemickou nevolí vůči jejímu nepřehlédnutelnému frankocentrismu, vyvolala až v anglickém překladu (2004), se může jevit jako paradox. Na jedné straně to užitou metodu a výsledný model může zpochybňovat, na druhou stranu je potvrzuje (ve smyslu fungování širšího prostoru bojů). Každopádně autorka sama tento další život svého díla s nadhledem a ústrojně využila a komentovala v předmluvě k jeho novému vydání a poskytla nám tak vlastně sama jakousi rekapitulující pointu.

www.ipsl.cz